

Marta Rendla

NASILJE REVOLUCIONARNE OBLASTI PO 2. SVETOVNI VOJNI NA SPODNJEM ŠTAJERSKEM¹

Nasilje, ki ga je po zmagi nad nacizmom in fašizmom izvajala slovenska (jugoslovanska) revolucionarna komunistična oblast, je bilo tako kot po drugih slovenskih pokrajinah tudi na t. i. Spodnjem Štajerskem epilog medvojnega dogajanja oziroma je bilo odvisno od vpetosti pokrajine v raznovrstne zgodovinske procese. Nasilje je bilo na eni strani odgovor in izraz maščevanja za povzročeno trpljenje v času vojne, ki ga je nemški okupator z represivnimi raznarodovalnimi ukrepi prizadejal prebivalstvu, po drugi strani pa je bilo sredstvo za doseg revolucionarnih ciljev. Levica s komunisti na čelu je v zmagi videla možnost za socialne spremembe. Močan državni gospodarski

¹ V prispevku se upošteva okupacijska upravna razdelitev: t. i. Spodnja Štajerska je obsegala slovenski del Štajerske in del Kranjske.

sektor socialističnega gospodarstva naj bi nova revolucionarna oblast pridobila s poddržavljenjem »sovražnega premoženja«, tj. nemškega premoženja (premoženje nemškega Reicha, njegovih državljanov in oseb nemške narodnosti ne glede na državljanstvo), premoženja vojnih zločincev in njihovih sodelavcev in imetja oseb, ki so bile s sodbo civilnih in vojaških sodišč obsojene na izgubo premoženja v korist države; imetja, ki so ga morali lastniki med okupacijo zapustiti ali jim je bilo odvzeto itd.² Že v času druge svetovne vojne začeto taktiko t. i. «patriotične nacionalizacije» v procesu poddržavljenja zasebne lastnine v slovenskem delu Jugoslavije so po njenem koncu pospešeno izvajali vse do konca leta 1946, dejansko pa do srede petdesetih let.³ Ukrepi »patriotične nacionalizacije«, s katero je zasebna lastnina prešla v trajno ali začasno državno last, so imeli značaj »represivnih ukrepov zoper vse protiljudske elemente, domače in tuje«. Tako naj bi kar največji del podjetij, ki so bila pomembna za obvladovanje gospodarstva v državi in za začetek pospešene industrializacije, poddržavili z zakoni, ki so kot kazen predvideli trajno (konfiskacijo) ali začasno (sekvester) zaplembo premoženja.

Na Spodnjem Štajerskem je po štetju prebivalstva oktobra 1941 brez Posavja in Obotelja (tam je po štetju leta 1931 živelo 53.512 oseb) bilo 542.954 prebivalcev, med njimi 21.718 ali 4 % oseb nemške narodne manjšine. Nemški okupator je takoj po okupaciji aprila 1941 začel s silovito raznarodovalno politiko.⁴ Nacistična raznarodovalna politika je predvidevala množičen izgon Slovencev, med njimi še zlasti izobražencev, predvsem duhovnikov, profesorjev, učiteljev, politično vplivnih in izpostavljenih ljudi, priseljencev iz drugih pokrajin ali iz tujine, ki so se tam naselili po letu 1914, obmejnega prebivalstva, tistih, ki se ne bi včlanili v novo nemško organizacijo ali društvo, in tistih, ki jih iz rasnih ali političnih razlogov v to organizacijo ne bi sprejeli. Naslednja stopnja naj bi bila hitro in popolno ponemčenje prebivalstva, ki bi še ostalo na svojih domovih.⁵ Germanizacijo naj bi zavarovali in hkrati pri njej tudi sodelovali na Spodnjem Štajerskem živeči Nemci, včlanjeni v organizacijo nemške narodne manjšine na Štajerskem, Kulturno zvezo (Kulturbund). Z ustanovitvijo nemške raznarodovalne organizacije Štajerske domovinske zveze (ŠDZ) maja 1941 je bil vključen vanjo. ŠDZ, ki se ni ukvarjala le s propagandno dejavnostjo in z grožnjami, ampak je tudi intenzivno sodelovala pri izvajanju ukrepov proti svojcem ubežnikov iz nemške vojske in svojcem tistih, ki se pozivom niso odzvali,⁶ je pripadla glavna vloga pri ponemčevanju slovenske Štajerske; ljudstvo pa naj bi tudi vzgojila v nacističnem duhu in mu privzgojila nacistični sistem vrednot. Nemška manjšina, ki je po razpadu habsburške monarhije

2 Prinčič, Podržavljanje zasebnega premoženja v Sloveniji po drugi svetovni vojni, str. 122.

3 Prav tam.

4 Ferenc, Razvoj prebivalstva, str. 586.

5 Ferenc, Raznarodovanje in fašizacija, str. 586.

6 Jerman, Zorko, Okupacija, mobilizacija, str. 48–49.

in z ustanovitvijo Kraljevine SHS sicer izgubila svoj politični in kulturni vpliv, je kljub številčnemu zmanjšanju ohranila gospodarsko moč. V njenih rokah je bilo skoraj vse gospodarstvo: železarska, lesna, elektroindustrija, industrija jekla, strojil in usnja, velike tekstilne tovarne, tovarne za emajlirano posodo, vsa veleposest in lastništvo velikih gozdov, vinogradi itd. Večinsko slovensko prebivalstvo je bilo tam gospodarsko odvisno od nemške manjšine. Socialno šibki Slovenci so bili z izjemo nekaj lastnikov veletrgovin večinoma mali kmetje, vinogradniki, viničarji, kmečki obrtniki, delavci in mali trgovci.⁷

Med 2. svetovno vojno se je na Spodnjem Štajerskem, kjer je nemški okupator po stopnji nasilja uvedel najradikalnejši okupacijski sistem, odvilo kar nekaj nasilnih historičnih procesov. Tam so nasilni raznarodovalnimi ukrepi zaznamovali vsa področja javnega in zasebnega življenja. Nemški okupator je posegal po ukrepih, kot so streljanje talcev, množičen izgon in interniranje narodno zavednega prebivalstva, vpoklic za orožje sposobnih moških v obvezno nemško delovno službo in vojsko, v manjši meri v polvojaško formacijo »vermanšaft«⁸ in na prisilno delo t. i. zaščitencev, torej tistih, ki zaradi rasnih ali drugih ocen niso bili sprejeti v ŠDZ, v sosednjo avstrijsko pokrajino ter popolno ponemčenje preostalega prebivalstva. Nacistična raznarodovalna politika je v Srbijo, Neodvisno državo Hrvaško in Nemčijo izgnala približno 10 % prebivalstva; iz Posavja in Obsotelja je bilo izgnanih in preseljenih 37.000 ljudi, izpraznjeno ozemlje pa so pozimi 1941–1942 poselili z nemškim prebivalstvom s Kočevskega in iz Ljubljane, skupaj jih je bilo 13.000; med letoma 1942 in 1944 je bilo v Nemčijo izgnanih še 8.000 sorodnikov partizanov in ustreljenih talcev; del prebivalstva (po ocenah približno 17.000 oseb) je zaradi nasilja okupacijskih oblasti zbežal v Ljubljansko pokrajino; v letih 1942–1945 je bilo tam vpoklicanih 22 letnikov moških v uniformirano delovno službo (Reichsarbeitsdienst, RAD) in nemško vojsko (okrog 20.000 moških).⁹

Tudi na Spodnjem Štajerskem so okupaciji kljub temu da so bili tam zaradi večjega okupatorjevega pritiska najtežji pogoji za nastanek in razvoj odporniškega gibanja, sledili odpor proti okupatorju z elementi revolucije, pojav nemčurstva in kolaboracije; po končani vojni in prevzemu oblasti pa obračun nove komunistične oblasti z dejanskimi in domnevnimi nasprotniki odporniškega gibanja oziroma

7 ARS, AS 1643, t. e. 64. Dr. Makso Šnuderl: Predlog za prve ukrepe pri prevzemu oblasti na slovenskem Štajerskem, 3. 9. 1944.

8 Wehrmannschaft na Spodnjem Štajerskem je za teritorialno obrambo ustanovila Štajerska domovinska zveza kot nekakšno različico strankine (NSDAP) vojske. Obvezniki so bili vsi moški člani zveze med 18. in 45. letom starosti. Enote so bili izurjene s pehotnim orožjem za lokalne pomožne službe in pomoč policiji, deloma pa so jih uporabili tudi v ofenzivnih akcijah proti partizanom, predvsem pri t. i. preiskovalnih in zasledovalnih akcijah in kasneje tudi v bojih. Enote so bile pod poveljstvom okupacijskih policijskih enot.

9 Ferenc, Razvoj prebivalstva, str. 576, 577, 591.

tistimi, ki so se dejansko ali domnevno kompromitirali z nacističnim režimom. Na območju, kjer je bilo približno 4 % nemškega prebivalstva, so bili povojni množični poboji usmerjeni zlasti na civilno prebivalstvo tako slovenske kot nemške narodnosti. Med žrtvami povojnih pobojev so bili tudi Slovenci, vključeni v različne okupatorjeve oborožene formacije (Nemška vojska, Wehrmannschaft), in Slovenci iz vrst oborožene protirevolucije (Slovenski četniki, domobranci). Ker pa tam ni bilo državljanske vojne, je bilo teh žrtev v primerjavi s civilnimi veliko manj. Pripadnike nemške narodne manjšine, ki so bili večinoma včlanjeni v Kulturbund, je bremenila kolektivna krivda za storjene zločine nacistov nad pripadniki jugoslovanskih narodov. Kulturno delovanje Kulturbunda je bilo le krinka, saj so prav njegovi člani npr. izdelali sezname za izgon predvidenih zavednih Slovencev, zato je bilo že samo članstvo v tej organizaciji po vojni vzrok za preganjanja. Povojno preganjanje in poboji pripadnikov nemške narodne manjšine so bili posledični ukrep politične odločitve o izselitvi Nemcev iz Slovenije, na osnovi ravnanja nemškega okupatorja med vojno na Slovenskem in nemške manjšine med vojno, ki se je nacificirala in v ravnanju okupatorjev aktivno sodelovala ali ga vsaj podpirala.¹⁰ Slovence, določene za usmrnitev, pa je oblast imela za dejanske in domnevne okupatorjeve sodelavce in jih je prepoznavala kot politične nasprotnike. Bili so osumljeni, da so se s svojimi dejanji prekršili zoper slovensko narodno čast.

Poleg oblastnih organov sta pri represivnih povojnih dogajanjih pomembno vlogo odigrali Jugoslovanska armada in Oddelek za zaščito naroda – Ozna.

10 Načrti o izgonu pripadnikov nemške narodne manjšine iz Slovenije so nastajali že med vojno. Z vprašanjem povojne usode Nemcev sta se ukvarjala oba nasprotujoča si tabora, meščanski oziroma t. i. protirevolucionarni v Ljubljani in partizanski na svojem osvobojenem ozemlju. Med letoma 1941–1943 je v Ljubljani krog razumnikov okoli ing. Janka Mačkovška izdelal vrsto elaboratov, spomenic itd., v katerih se je poleg vprašanj o povojnem prevzemu oblasti in ureditvi Slovenije dotaknil tudi usode »tujerodcev« na slovenskem ozemlju. V partizanskem je prvi natančnejši predlog o ravnanju z Nemci izdelal dr. Makso Šnuderl 3. 9. 1944. 17. 9. 1944 je bil ta predlog dopolnjen. Že pred tem je Oblastni komite KPS za Štajersko na plenarni seji od 13. do 15. 7. 1944 sklenil izgnati vse nemške koloniste s slovenske zemlje. V soglasju z njim sta Centralni komite KPS in Predsedstvo SNOS napisala osnutek Odloka o izgonu od nemških oblasti naseljenih tujcev in odvzemu ter zaplembi njihove imovine, ki ga je nato 31. 8. 1944 Pokrajinski odbor OF za Štajersko tudi izdal. Novembra 1944 je posebna komisija po nalogu študijske komisije pri Predsedstvu SNOS predložila dopolnjen »predlog za postopanje s tujerodci.«. Ta je predvideval izgon vseh Nemcev, ne glede na njihovo članstvo v nacističnih organizacijah, razen tistih, ki so sodelovali v narodnoosvobodilnem boju ali ga podpirali, in onih iz nevtralnih držav. Zaplemba premoženja oseb nemške narodnosti in državljanov Tretjega rajha v Jugoslaviji je potekala na podlagi Odloka Predsedstva AVNOJ z dne 21. 11. 1944 o prehodu sovražnikovega imetja v državno svojino, o državnem upravljanju imetja odsotnih oseb in o zasegu imetja, ki so ga okupatorske oblasti prisilno odtujile. — Uradni list Demokratične federativne Jugoslavije, št. 2, odlok št. 25, 6. 2. 1945; Uradni list Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije, 6. 6. 1945, str. 8. Več o tem: Ferenc, Nemci na Slovenskem med drugo svetovno vojno, str. 114–119; Repe, Nemci na Slovenskem po drugi svetovni vojni, str. 146–152; Mikola, *Dokumenti in pričevanja o povojnih izgonih prebivalstva v Sloveniji*, str. 10–12; isti, *Dokumenti in pričevanja o povojnih KT v Sloveniji*, str. 11.

Čeprav jo je usmerjal jugoslovanski vrh, je delovala bolj ali manj samostojno ter neodvisno od ostalih organov oblasti; ne glede na sodni postopek si je celo lastila pravico do določanja ljudi za usmrtitev in je kot »jeklena pest« revolucije predstavljala svojevrstno državo v državi. Njena dejavnost se je krepila proti koncu vojne, še zlasti pa po njej.

Na Spodnjem Štajerskem so pripadniki Ozne začeli preganjati tam živeče ljudi takoj po osvoboditvi, maja, junija in julija ter jeseni 1945. Že maja so aretirali člane Švabsko-nemške kulturne zveze - kulturbundovce in funkcionarje Štajerske domovinske zveze, junija in julija pa druge nemške prebivalce – volksdeutscherje in Slovence, ki so bili osumljeni sodelovanja z okupatorjem. V drugi polovici leta 1945 so na podlagi okupatorjevega arhivskega gradiva o članstvu v Kulturbundu in Štajerski domovinski zvezi sestavili nove sezname ljudi za aretacijo.

Na Spodnjem Štajerskem je bilo od maja 1945 do konca januarja 1946 usmrčenih najmanj 2.400 oseb, od teh približno 700 ali 29 % ženskega spola. Glede na nacionalno pripadnost pa je njihova struktura bila naslednja: dobra polovica oziroma približno 1.260 usmrčenih oseb je bila slovenske narodnosti, slaba polovica oziroma približno 1.140 oseb, ob predpostavki, da osebe, za katere ni bilo moč ugotoviti njihove nacionalne pripadnosti, jih pa na podlagi priimkov in socialnega statusa lahko pripišemo k nemški narodnosti, pa je pripadala nemški narodni manjšini.¹¹

Usmrtitve ljudi z območja Spodnje Štajerske, glavnina katerih je bila izvedena maja in junija 1945 (nad 1360), ter proti koncu leta 1945 in v začetku leta 1946 (približno 500), ostale so se odvile v ostalih poveljnih mesecih leta 1945 z bolj ali manj enakomerno številčno porazdelitvijo, posamezni primeri usmrtitev pa so se zgodili tudi v letu 1946, so si po načinu izvedbe podobne.¹² Aretirali in zaslišali so jih pooblaščenca odseka Ozne, ki je bil zadolžen za protiobveščevalno službo na osvobojenem ozemlju in se je ukvarjal izključno z osebami, ki so bile označene kot nasprotniki takratne oblasti. Pri tem so jim »tehnično podporo« zagotavljali pripadniki KNOJ-a.¹³ Aretirani in zaslišani so bili na podlagi ovadbe, ki jo je oddelek Ozne prejel od rajonskih članov OF ali Narodne zaščite, in praviloma odpeljani v eno izmed koncentracijskih oziroma delovnih kazenskih taborišč.¹⁴ Po prihodu v taborišče jih je ponovno zaslišal pripadnik preiskovalnega odseka

11 Smrtne žrtve, INZ, 8. 7. 2013.

12 Prav tam.

13 Ferenc, Usodna odločenost Bistričanov, str. 341.

14 Osrednje taborišče za pripadnike nemške manjšine iz cele Slovenije in za tiste Slovence, ki so bili označeni kot »nemčurji«, je Ozna ustanovila v Strnišču pri Ptujju. Večja tovrstna taborišča so bila še v Hrastovcu pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah, v Bresternici pri Mariboru, na Studencih pri Mariboru in na Teharjah pri Celju; jeseni, septembra in oktobra 1945, so jih večinoma razpustili in preoblikovali v delovna oziroma kazenska taborišča za tiste, ki so bili obsojeni na odzvem prostosti s prisilnim delom. – Mikola, *Dokumenti in pričevanja o poveljnih KT v Sloveniji*, str. 11.

Ozne, ki je na podlagi ovadbe in zbranih obvestil odločil, ali se zoper posamezno osebo uvede sodni postopek ali pa se jo zaradi pomanjkanja dokazov izpusti. Če se je odločil za transport, je to pomenilo, da je taka oseba izginila neznano kam. Ljudi, ki so ob koncu druge svetovne vojne in po njej izginjali v neznanih okoliščinah, so običajno aretirali pripadniki Ozne, nato so bili zaprti po raznih zaporih in premeščeni v taborišča, pogosto v taborišče Strnišče. Iz arhivskega gradiva (npr. iz arhiva k mrliškim matičnim knjigam – AMKU¹⁵) je razvidno, da so tisti, ki so izginili neznano kam iz taborišča v Strnišču, bili večinoma prej zaprti v mariborskih zaporih. V gradivu se pri teh pojavlja tudi navedba: »odpeljan v rajh«. Po ugotovitvah Komisije za izvajanje zakona o popravi krivic Vlade RS in iz popisa Smrtne žrtve, INZ, je razvidno, da so bili »odpeljani v rajh« nekje pod Pohorjem oziroma na širšem območju Maribora likvidirani.¹⁶ Samo na Hoškem/Hočkem Pohorju v okolici Areha je npr. ugotovljenih 23 grobišč.¹⁷ Na Pohorju so bili poleg četnikov usmrčeni mnogi »mariborski Nemci.«¹⁸ Nekateri so ubili že v priporu, in to v zaporih v Mariboru, na Ptujju in v Celju.

Največ oseb je pogrešanih potem, ko so bili odpeljani neznano kam iz naslednjih taborišč in manjših »zbirnih baz« Ozne: Strnišče pri Ptujju, Hrastovec pri Sv. Lenartu v Slovenskih goricah, Bresternica pri Mariboru, Studenci pri Mariboru, Kamnica pri Mariboru, Tezno pri Mariboru, Teharje pri Celju, Pobrežje pri Mariboru. Kraji množičnih in (posamičnih) povojnih usmrtitev so poleg že omenjenega širšega območja Maribora tudi ob drugih urbanih središčih na Spodnjem Štajerskem. V Mislinjski dolini so to Žančani pri Podgorju pri Slovenj Gradcu. Tam so bili verjetno usmrčeni mobiliziranci v nemško vojsko, domobranci in hrvaški begunci, pa tudi nekateri domačini.¹⁹ Na območju Slovenske Bistrice sta taka kraja Zgornja Bistrica in Velenik. Medvojno protiletalsko, danes Impolovo zaklonišče na Zgornji Bistrici, v ljudskem jeziku znano pod imenom »bunker na Zgornji Bistrici«, je proti koncu leta 1945 in v januarju 1946 bilo morišče civilnega prebivalstva iz vrst pripadnikov nemške narodnosti z območja Slovenske Bistrice. Umorjeni so bili premožni ljudje in njihove družine, torej veliki kmetje, lastniki gospodarskih obratov in trgovin.²⁰ Ugotovljena je identiteta 18 žrtev. V Šaleški dolini so bili poboji na Goricah pri Šoštanju, v Savinjski dolini v gozdovih pri Mariji Reki itd. V Mariji Reki so povojne oblasti obračunale s tistimi, ki se v času vojne niso odzvali vpoklicu v partizane. Gre predvsem za žrtve iz Zagorja, Hrastnika, Trbovelj, okolice Žalca, Prebolda in Celja.

15 Mrliške matične knjige, mlajše od 100 let, se hranijo na upravnih enotah RS.

16 Zdenko Zavavlav, ki je bil pomočnik okrožnega poverjenika Ozna za okrožje Maribor, v knjigi *Iz dnevniških zapiskov mariborskega oznovca*, na str. 155 piše: »Na Pohorju smo nocoj spet streljali! Temu pravimo transport.«

17 Ambrož, Na Arehu odkrili posmrtno ostanke 189 pobitih; Žajdela, *Komunistični zločini*, str. 152–158.

18 Žajdela, *Komunistični zločini*, str. 152–158.

19 Smrtne žrtve, INZ; Lesjak, Pričevanja o grozodejstvih.

20 Smrtne žrtve, INZ; Munda, Bistriški Attemsi, 1. 2. 1996.

Usmrčeni so bili sprva zaprti ali v enem od tamkajšnjih zaporov ali v taborišču Teharje.²¹

Kdo so bili izvensodno usmrčeni in kakšno je bilo njihovo medvojno delovanje, bom ponazorila s posamičnimi reprezentativnimi primeri.

Med slovenjebistriškimi žrtvami je znana družina Attems, ena največjih in najmočnejših fevdalnih družin v Sloveniji. To so grof Ferdinand, s polnim imenom Ferdinand Marija III. Ignatz Moritz, grof Attems Svetokriški, njegova žena Wanda Theresia in grofov sin Emil Hans. Vsi so pogrešani od januarja 1946; grof Attems in njegova žena na Studencih pri Mariboru (žena po nekaterih podatkih v Strnišču pri Ptuj), sin pa po nekaterih podatkih v bunkerju na Zgornji Bistrici, po drugih pa v Strnišču pri Ptuj.²²

Grof Ferdinand Maria Ignatz Moritz Attems, rojen 14. avgusta 1885 v Wellsu v Gornji Avstriji, nečak tretjega štajerskega glavarja, je po prvi svetovni vojni postal jugoslovanski državljan in dedič vseh Attemsovih posesti v Kraljevini SHS. Bil je humanistično izobražen; po končani gimnaziji je študiral gozdarstvo in z disertacijo o iglavcu tisi promoviral za doktorja ekonomije.²³ V prvi svetovni vojni se je do leta 1916 boril na srbskem bojišču kot kapetan v rezervi avstrijske vojske. Ker je bil ranjen, je bil iz vojske odpuščen in imenovan za cesarsko kraljevega komornika in častnega viteza Malteškega reda; postal je tudi pribočnik cesarice Cite.²⁴ Med drugo svetovno vojno, od februarja 1942 do maja 1943, je kot nekdanji oficir kapetan – konjeniški stotnik (Rittmeister) Wehrmachta aktivno opravljal pisarniško službo v vojski, najprej v enoti »Nemški general« v Zagrebu, nato pri naborni komisiji komande vojnega okrožja v Mariboru. To pomeni, da je bil funkcionar okupatorjeve vojske.²⁵ Leta 1944 je bil iz nje odpuščen.

13. maja 1945 je bil skupaj z ženo aretiran in odpeljan v zapore Ozne. Ozna za mariborsko okrožje je 16. julija 1945 proti njima podala prijavo za uvedbo kazenskega postopka pri Vojaškem sodišču mariborskega vojnega področja.²⁶ Čez mesec dni, 17. avgusta 1945, je Vojaško sodišče mesta Maribor grofa Ferdinanda Attemsa obsodilo na dve leti, ženo pa na 13 mesecev prisilnega dela z odvzemanjem svobode, na izgubo aktivne in pasivne volilne pravice, pravice do zavzemanja vodilnih funkcij v društvenih organizacijah in pravice do državne ali katerekoli javne službe ali poklica za dobo 5 let, na izgon iz kraja prebivanja za dobo 5 let in na zaplembo celotnega premoženja.²⁷

Attemsi, ki so imeli premoženje, so bili obtoženi, da so pomagali okupatorju

21 Smrtne žrtve, INZ; Črnej, Grobišča Marija Reke.

22 Smrtne žrtve, INZ.

23 Munda, Bistriški Attemsi, 26. 1. 1996.

24 Prav tam.

25 Munda Bistriški Attemsi, 27. 1. in 2. 2. 1996.

26 ARS, AS 1931, šk. 926, Kulturbund, dosje 450/2728.

27 Munda, Bistriški Attemsi, 27. 1. in 3. 2. 1996.

in da so vojni dobičkarji. Iz obtožnice in sodbe Vojaškega sodišča mesta Maribor z dne 17. avgusta 1945, s katerima sta bila Attemsa obsojena zločinske veleizdaje, aktivnega članstva v politični organizaciji Kulturbund, ter da je grof pomagal okupatorju s služenjem nemške vojske in dobavljanjem lesa nemškimi oblastem, je razvidno, da je bil grof Attems posestnik gradu v Slovenski Bistrici s pripadajočim veleposestvom in lesno industrijo v obsegu okoli 3000 oralov, gradu Podčetrtek s pripadajočim posestvom okoli 1200 oralov, do polovice gradu in toplic Čatež pri Brežicah s pripadajočimi posestvi okoli 300 oralov; ter lastnik hiše in posestva v Gradcu.²⁸

Grofa in njegovo ženo Wando Theresio, rojeno 7. oktobra 1887 v Bohdancih pri Pardubicah na Češkem, jugoslovansko državljanko češke narodnosti, je obtožnica bremenila, da sta vstopila leta 1940 v Kulturbund in s tem »započela dejanje, ki je merilo na to, da bi se Spodnja Štajerska, tedaj del jugoslovanske države, protiustavno spojila z nemškim rajhom«, in da je grof Ferdinand v času nemške okupacije Spodnje Štajerske nemškemu okupatorju pomagal s tem, da je kot kapetan služil sovražno vojsko pri nemškem generalu v Zagrebu in pri komandi vojnega okrožja Maribor in v tej funkciji sodeloval pri naborni komisiji v Mariboru pri mobilizaciji Slovencev v nemško vojsko. Obtožen je bil tudi, da je brez večjega pritiska okupatorja zanj dobavljal iz svojih posestev in lesne industrije v Slovenski Bistrici v večjih količinah okoli 10.000 m³ letno drva in razni stavbni in jamski les,²⁹ med drugim podjetju Drava v Mariboru za izdelavo barak, podjetju Božič za proizvodnjo lesnega plina za avto promet, rudniku Trbovlje ter letalski tovarni na Teznem.³⁰

Vojaško sodišče mesta Maribor, ki je kazen utemeljilo z istimi besedami kot tožilec svojo obtožnico, je obtožencema priznalo, da se jim vštete v kazen pripor od 13. maja 1945, pri čemer je pri odmeri kazni »upoštevalo pri obtoženemu dr. Ferdinandu Attemsju kot obtežilno več kaznivih dejanj, pri Wandu pa česa obtežilnega ni bilo; kot olajševalno okoliščino pa je pri obeh upoštevalo odkrito priznanje, neoporečnost, starost in okoliščine, da nista bila zagrizena nacista, pri dr. Attemsju pa tudi dejstvo, da ni bil na slabem glasu, da je pomagal pri naborni komisiji Slovincem, da niso bili poklicani v nemško vojsko ter da je zaposloval v svojih podjetjih slovenske nameščence.«³¹ Čeprav sta obtožnica in sodba zoper oba obsojena v obrazložitvi ugotavljali, da ni dokaza, da bi obsojena aktivno sodelovala v Kulturbundu, je bila njuna pritožba na izrečeno kazen zavrnjena.³² Pomilostitveni prošnji obsojencev Ferdinanda in Wande Attemsa je Prezidij

28 Munda, Bistriški Attemsi, 27. 1. 1996

29 Munda, Bistriški Attemsi, 1. 2. 1996.

30 Munda, Bistriški Attemsi, 3. 2. 1996.

31 Prav tam.

32 Munda, Bistriški Attemsi, 3. in 5. 2. 1996.

Ljudske skupščine FLRJ na svoji seji 21. februarja 1946 na osnovi 1. člena Zakona o podelitvi amnestije in pomilostitve in 74. člena Ustave Federativne Ljudske republike Jugoslavije z izdajo odločbe o zavrnitvi pomilostitvenih prošenj obeh obsojenih, ki ju je pravnomočno obsodilo Vojaško sodišče mesta Maribor, sod. 484/45-9 z dne 17. 8. 1945, zavrnil.³³ Prošnji za pomilostitev obeh obsojenih sta bili zavrnjeni več kot mesec dni po njunem izginotju. 2. januarja 1946 sta bila namreč odpeljana iz taborišča Studenci pri Mariboru in od takrat pogrešana.³⁴

Dokumenti v sodnem spisu tudi izkazujejo, da je grof Attems pomagal Slovencem in internirancem; uradni zaznamek izpovedi vodje gospodarske zadruge podružnice v Slovenski Bistrici pred drugo svetovno vojno pa navaja, da je za slednjega grof Attems pri naborni komisiji celo šestkrat dosegel, da mu ni bilo treba vstopiti v nemško vojsko, in prav tako, da je bil antifašist ter da je v svojih podjetjih zaposloval slovenske nameščence in ne kulturbundovcev.³⁵

Grof Attems, ki je v spominu domačinov Slovenske Bistrice ostal v najlepši podobi, je svoj odnos do nemške okupacije izrazil z izjavo svojim delavcem: »Svobode je konec, toda zakon se mora spoštovati.«³⁶ Izjavo lahko interpretiramo, kot da grof Attems same okupacije ni dojel kot osvoboditve. Med okupacijo se je ravnal po navodilih in zahtevah posebnega komisarja nemških okupacijskih oblasti – dobavljal je les, kar bi se lahko označilo za ekonomsko kolaboracijo. Iz dveh zakonov je imel pet sinov, med katerimi je drugorojeni sin iz prvega zakona bil usmrčen konec leta 1945 oziroma v letu 1946 kot tretji iz družine Attems.³⁷ Emil Hans se je rodil v Gradcu leta 1921, obiskoval je gimnazijo v Mariboru in v Kaksburgu, nato je študiral tehniko v Zagrebu. Leta 1944 je bil kot tankist nemške vojske v Normandiji težko ranjen in je izgubil nogo. Ranjen je prišel v vojno ujetništvo zavezniških sil, v začetku leta 1945 pa so ga poslali domov.³⁸ S sodbo vojaškega sodišča je bilo Attemsovim zaplenjeno vse premoženje ter na podlagi odločb zaplembnih komisij podržavljeno.³⁹

Med žrtvami povojnih pobojev na Zgornji Bistrici sta tudi slovenjebistriški mesar in gostilničar Michael Franc Rasteiger in njegova žena Maria. Kot civilista nemške narodnosti sta bila najprej poleti 1945 aretirana in zaprta v Strnišču, nato izpuščena in ponovno zaprta, najprej v Mariboru, nato v kaznilnici Bresternica pri Mariboru; januarja 1946 sta bila usmrčena v bunkerju na Zgornji Bistrici.⁴⁰

33 Munda, Bistriški Attemsi, 3. 2. 1996.

34 Munda, Bistriški Attemsi, 3. 2. 1996; Smrtne žrtve, INZ.

35 Munda, Bistriški Attemsi, 5. 2. 1996.

36 Munda, Bistriški Attemsi, 27. 1. 1996.

37 Prav tam; Smrtne žrtve, INZ.

38 Munda, Bistriški Attemsi, 27. 1. 1996.

39 Munda, Bistriški Attemsi, 5. 2. 1996.

40 UE Slovenska Bistrica, MKU MO Slovenska Bistrica, l. 1991, str. 207, zapor. št. 23 in 24; AMKU; DZ RS, Izpis – Slovenska Bistrica, 43; Penič, *Žrtve 2. svetovne vojne in povojnih usmrtitev na območju*

Zakonca Rasteiger sta jeseni 1941 dobila rdečo člansko izkaznico ŠDZ.⁴¹ Po navedbah gospodinje Marije Rasteiger, razvidno iz zapisnika zaslišanja omenjene, sta ju prejela predvsem zato, »da bi imeli v naši gostilni prednost in naju izkoriščali pri jestvinah in pijači«. ⁴² Na dodelitev rdeče izkaznice se je nemški okupator večkrat očitajoče skliceval. Na primer, ko zakonca nista hotela dosledno upoštevati ukazov, da odpustita natakario, ki je bila Slovenka, ali ko ni bila postrežba v skladu z njihovimi pričakovanji. V takih primerih jim je gospodinja želela izkaznico vrniti, češ da ni nikoli prosila zanjo. Sama ni bila naklonjena okupatorju, saj je imela v partizanih brata, pa tudi podpirala jih je s pošiljanjem cigaret in mila. Mož je imel funkcijo »blokfürerja« (vodje naselja) ŠDZ,⁴³ ki pa je zaradi preobremenjenosti z gostinstvom in mesnico ni mogel izpolnjevati. Zato jo je namesto njega opravljal njegov pomočnik.⁴⁴

V bunkerju na Zgornji Bistrici so bili januarja 1946 usmrčeni tudi vsi člani slovenjebistriških družin Razboršek in Wregg. Družina kolarskega mojstra Jakoba Razborška je bila pronemško usmerjena. Od leta 1940 je bila včlanjena v Kulturbund, od leta 1941 pa so družinski člani imeli rdečo člansko izkaznico ŠDZ. Osebna spisa dveh družinskih članov navajata, da sta oče in sin »delala za okupatorja;« sin pa je tudi »vršil hitlerjansko propagando«. ⁴⁵ Za družino Wregg pa razpoložljivi viri niso razkrili njihovega medvojnega delovanja in socialnega statusa. Lahko le predpostavljamo, da je bila premožna in nemške narodnosti.

Med usmrčenimi na Zgornji Bistrici niso bili le domačini. Mariborčan Viktor Jug je bil zaradi delovanja v nemških političnih organizacijah za dobo petih let obsojen na kazen omejitve svobode s prisilnim delom, izgubo vseh političnih in državljanskih pravic, izgonom iz kraja prebivanja. Do januarja 1946, ko je »izginil«, je kazen prestajal v kazenskem taborišču Bresternica pri Mariboru.

Nekateri Slovenjebistričani, ki so bili iz različnih vzrokov obsojeni na različno dolge kazni odvzema prostosti s prisilnim delom ali izgube narodne časti ter

občin Slovenska Bistrica in Oplotnica, str. 51; Vlada RS, Komisija za izvajanje zakona o popravni krivic, št. 714-01-473/97; *Totengedenkbuch*, Kreis Marburg, II c 1. Marburg - Land, rechtes Draufuer, mit Gerichtsbezirk Windischfeistritz Zivilbevölkerung.

41 Članstvo v ŠDZ, ki je bila v času okupacije najbolj pomembna organizacija za ponemčevanje na zasedenem območju Spodnje Štajerske, je bilo dvojno: dokončno, ki so ga dobili maloštevilni člani, predvsem Volksdeutscherji in nekdanji kulturbundovci, podeljene so jim bile rdeče izkaznice in kasneje nemško državljanstvo; začasno, ki so ga dobili tisti, ki naj bi svojo predanost nemškemu rajhu šele dokazali, dobili so zelene izkaznice in nemško državljanstvo na preklc. Tisti, ki v zvezo niso vstopili ali jih vanjo niso sprejeli, ker so bili rasno ali kako drugače neprimerni, so dobili status zaščitenca in bele izkaznice. – Jerman, Zorko, *Okupacija, mobilizacija*, str. 18.

42 ARS, AS 1931, šk. 925, Kulturbund, dosje 450/705.

43 Štajerski domovinski zvezi, ki je bila organizirana po vodstvenem in teritorialnem načelu, je načeloval zvezni vodja; na čelu okrožij so bili okrožni vodje; na čelu občin krajevni skupinski vodje, njim so bili podrejeni vodje celic (Zellenführer) ter slednjim vodje naselij (Blockführer).

44 ARS, AS 1931, šk. 925, Kulturbund, dosje 450/705.

45 ARS, AS 1931, šk. 925, Kulturbund, dosje 450/747 in dosje 450/1724.

državljskih pravic, so bili pogrešani oziroma usmrčeni že med prestajanjem kazni, v zaporu ali pa v katerem izmed taborišč Ozne. Več zakonskih parov iz Slovenske Bistrice pa je bilo usmrčenih že kmalu po prvih aretacijah, in sicer maja 1945 na Veleniku pri Slovenski Bistrici. Med poimensko znanimi je bil njihov socialni status naslednji: mizar, slikar, trgovec, uradnik, šivilja in gospodinja.⁴⁶

Januarja 1946 je bil kot član družine na ptujskem območju, katere premoženje je bilo po vojni nacionalizirano, usmrčen tudi grof Johann Hubertus von Herberstein.⁴⁷ Rodil se je maja 1905 v avstrijskem Gradcu, z družino pa je živel na gradu Vurberk.⁴⁸ Bil je nemške narodnosti, po poklicu agronom. Po vojni je bil do 6. januarja 1946 zaprt v kazenskem taborišču Bresternica pri Mariboru ter od takrat pogrešan. Po navedbah grofovega sina Ambrosa von Herbersteina naj bi bil usmrčen oziroma pokopan na območju Vurberka na neki jasi v gozdu.⁴⁹ Glede na to, da je njegova družina samo na ptujskem območju bila lastnica Ptujkega gradu, 20 stanovanjskih hiš, 800 hektarjev kmetijskih zemljišč, ter da so grad Vurberk med vojno zavzeli Nemci, lahko predpostavljamo, da je bil grof usmrčen zaradi domnevnega sodelovanja z okupatorjem in premoženja družine Herberstein.

Z enako ostrino so povojne oblasti preganjale tiste, ki so aktivno sodelovali v nemških političnih organizacijah, tiste, ki so bili pronemško usmerjeni, ter tiste, ki so bili vključeni v različne okupatorjeve oborožene formacije, in policijski aparat. Ob upoštevanju reprezentativne skupine mednje sodijo izvensodno usmrčeni z območja Maribora, posamezni primeri tudi od drugod, večinoma pripadniki nemške narodne manjšine. Mariborski Nemci, ki so se že pred drugo svetovno vojno vključili v Kulturbund, so z ustanovitvijo Štajerske domovinske zveze spomladi 1941 kot Volksdeutscherji (etnični Nemci) avtomatično postali njeni člani. Glede na svojo preteklo oziroma medvojno delovanje so bili po vojni na lestvici preganjanih uvrščeni najvišje. Naj za ilustracijo navedem nekaj zgovornih primerov.

Mariborčan Franz Ferdinand Kormann je bil od decembra 1939 član Kulturbunda, po okupaciji je dobil rdečo izkaznico Štajerske domovinske zveze in nemško državljanstvo. Po vojni je bil aretiran, 9. novembra 1945 poslan v taborišče Strnišče in nato ubit v Zagrebu.⁵⁰

46 Smrtne žrtve, INZ.

47 UE Maribor, MR, št. 211-160/2006-2; *Totengedenkbuch*, Kreis Pettau V 1. Stadt und Bezirk Pettau (Fridau, Polstrau, St. Leonhard, Sauritsch) Zivilbevölkerung; Mikola, *Dokumenti in pričevanja o povojnih KT v Sloveniji*, str. 76; Toplak, »Očeta bi želel dostojno pokopati«; ustni vir: sin Johann Gundeger Herberstein, 51 Costwold Drive, Saxonwold 2132, Johannesburg, Južna Afrika.

48 Po prvi svetovni vojni je Rdeči križ v gradu uredil sanatorij za pljučne bolezni; med drugo svetovno vojno pa je bil v gradu Vurberk center za usposabljanje nemških vojaških in političnih komisarjev.

49 Prav tam.

50 UE Maribor, MKU MO Maribor, l. 1994, str. 298, zapor. št. 810; AMKU MO MB, Sklep Temeljnega

Aloisius/Alojz Lahainer/Lachainer/Lahajner, prav tako iz Maribora, poročen, Nemec, tudi on je bil član Kulturbunda. Avgusta in oktobra 1945, ko je bil v zaporu, so mu zaplenili vse premoženje, prav tako njegovi ženi. Pogrešan je v zaporu oktobra 1945. Ob razglasitvi za mrtvega leta 1993 so kot dan smrti določili datum 11. maj 1950.⁵¹

Gostilničarko Rozalijo Holzknecht iz Maribora so junija 1945 aretirali in odpeljali v zapore v Mariboru. Tam je bila takoj ustreljena zato, »ker je imela gostilno in so se tam zbirali fašisti«.⁵²

Mariborčan nemške narodnosti, rojen v Srbiji, Peter Kočiš, je bil zaradi članstva v Kulturbundu, kamor se je včlanil januarja 1941, s sodbo Okrajnega sodišča v Mariboru novembra 1945 obsojen na smrt. Najprej so ga odpeljali v taborišče na Pobrežje, do izginotja marca 1946 pa je bil na Tezdem. Kot osebi nemške narodnosti mu je bilo na osnovi odločbe Okrajne zaplembe komisije v Mariboru zaplenjeno vse imetje.⁵³

Poročenega čevljarja iz Dogoš Janeza Verbiča so po pripovedovanju žene zaradi članstva v Kulturbundu 13. maja 1945 z več drugimi občani odpeljali v šolo v Framu in od takrat dalje je pogrešan.⁵⁴

Poročeni čevljarški pomočnik in tkalski mojster iz Maribora, primorski Slovenec, zaposlen v tovarni Svila, Viktor Žagar, je bil zaradi aktivnega članstva v Štajerski domovinski zvezi 14 dni po osvoboditvi aretirani in odpeljan najprej v Hrastovec, nato v taborišče Bresternica. Prve dni januarja 1946 so ga od tam odpeljali neznano kam.⁵⁵ Na zaslišanju 12. junija 1945 je izjavil, da se je včlanil v Kulturbund iz pragmatičnih razlogov. V zameno za vstop v Kulturbund leta 1941 mu je bila namreč obljubljena precej višja plača, denar pa je potreboval, saj se je takrat ravno ženil. Za krajevno skupino ŠDZ Tezno je do marca 1944, ko je bil zaradi nezanesljivosti odstavljen, opravljal funkcijo propagandista.⁵⁶ Proti njemu je Ozna za mesto Maribor 18. avgusta 1945 podala kazensko prijavo. Javni tožilec za okrožje Maribor pa je zoper njega sestavil obtožnico 15. novembra 1945.⁵⁷

Mariborčan Bogomir Klampfer, ki je bil med okupacijo kot član Štajerske

sodišča MB, opr. št.: N 32/93 z dne 17. 2.1994, Odločba oddelka za notranje zadeve občine Maribor, št.: 201-932/93-05/16 ter opr. št.: N 22/93 z dne 25. 10. 1993.

51 UE Maribor, MKU MO Maribor, l. 1994, str. 56, zapor. št. 327; AMKU Maribor, opr. št.: N 22/93 z dne 25. 10.1993; Harb, *Petdeset let zamočani*, str. 22; *Totengedenkbuch*, Kreis Marburg II a 1. Stadt Marburg - Innere Bezirke Zivilbevölkerung.

52 UE Maribor, AMKU MO MB, Sklep Temeljnega sodišča MB, opr. št.: N 4/94 z dne 21. 10. 1994.

53 UE Maribor, MKU MO Maribor, l. 1995, str. 92, zapor. št. 1059; AMKU MO MB, Sklep Temeljnega sodišča v MB, opr. št.: N 23/92 z dne 16. 11. 1993.

54 UE Maribor, MKU MO MB, Sklep Občinskega sodišča v MB, št.: Rnp 1/77 z dne 12. 5. 1977.

55 UE Maribor, MKU Maribor, l. 1974, str. 148, zapor. št. 230; AMKU, Sklep Občinskega sodišča v MB, št. Rnp 8/73.

56 ARS, AS 1931, šk. 906, Kulturbund, dosje450/4534.

57 Prav tam.

domovinske zveze »blokfürer« oziroma vodja naselja, torej nosilec najnižje funkcije v hierarhični organiziranosti ŠDZ, in razdeljevalec živilskih nakaznic, je po aretaciji 11. maja 1945 izginil. Z razglasitvijo za mrtvega so mu kot dan smrti določili 16. maj 1945.⁵⁸

Tudi Leopoldina Pečar, po rodu iz Maribora, živeča v Kamnici, poročena, civilistka, je prav tako kot članica Kulturbunda oziroma ŠDZ od maja 1941 opravljala funkcijo »blokfürerja«. Aretirana je bila 25. maja 1945 skupaj z dvema otrokoma, ki so ju kasneje izpustili. Po zaslišanju na sodišču junija 1945 je bila pogrešana v taborišču v Pesnici.⁵⁹

Poročena gospodinja iz Ruš Anna Rudl, slovenske narodnosti, zoper katero je Ozna za okrožje Maribor 15. septembra 1945 v Strnišču podala kazensko prijavo, naj bi bila skupaj z večjim številom drugih oseb na Pohorju ustreljena jeseni 1945.⁶⁰ Omenjena je jeseni leta 1940 postala članica Kulturbunda. Ob ustanovitvi ŠDZ maja 1941 je dobila rdečo izkaznico ter postala vodja naselja ŠDZ. Med vojno je opravljala nekaj časa tudi funkcijo vodje celice. Iz zapisnika zaslišanja je razvidno, da je bila nasprotnica odporniškega gibanja; članica organizacije »Frauenschaft«, ter da je šivala za nemško vojsko copate in kuhala marmelado.⁶¹ Zaradi medvojnega pronemškega delovanja je bila maja 1945 aretirana. Po aretaciji je bila najprej zaprta v zaporu v Rušah, nato v taboriščih Strnišče in Bresternica.

Tudi Mariborčan Henrik Kodrič je bil zaradi aktivnega sodelovanja z okupatorjem aretiran 7. maja 1945 in je umrl v kazenskem taborišču Bresternica decembra 1945. Z razglasitvijo za mrtvega so mu kot dan smrti določili 16. maj 1946.⁶²

Zaradi članstva v Kulturbundu, rdeče izkaznice ŠDZ in že pred vojno pronemške usmerjenosti, kar je dokazovalo članstvo v pronemško usmerjenem nogometnem klubu »Rapid«, je bil junija 1945 aretiran tudi Mariborčan Josip Fučkar.⁶³ Najprej so ga odpeljali v taborišče v Bresternico, v prvi polovici januarja 1946 pa v kaznilnico na Pobrežju, kjer je od sredine istega meseca pogrešan.⁶⁴

58 UE Maribor, MKU Maribor, l. 1973, str. 158, zapor. št. 567; AMKO MO, Sklep Občinskega sodišča v MB, št.: Rnp 9/72-6 z dne 1. 3. 1973.

59 UE Maribor, MKU MB l. 1993, str. 148, zapor. št. 1003; AMKU MO MB, Sklep Temeljnega sodišča MB, št. N 39/92 z dne 28. 7. 1993.

60 UE Ruše, MKU MO Ruše, l. 1994, str. 6, zapor. št. 12; AMKU kot dan smrti navaja 1. 8. 1945. Glede na datum zaslišanja (september 1945), datum in vsebino obtožnice javnega tožilca za mariborsko okrožje z dne 19. 10. 1945, ki navaja, da se je 19. 10. 1945 nahajala v Bresternici, od kjer pa se je po navedbah AMKU za njo izgubila sled, je bolj verjeten datum smrti jesen 1945.

61 ARS, AS 1931, šk. 923, Kulturbund, dosje 450/1016.

62 UE Maribor, MKU Maribor, l. 1973, str. 244, zapor. št. 1051; AMKU MO MB, Sklep Občinskega sodišča v MB, št.: Rnp 3/73-4 z dne 12. 9. 1973 in MMK Bresternica, l. 1945, str. 11, zapor. št. 21; *Totengedenkbuch*, Kreis Marburg II a 1. Stadt Marburg - Innere Bezirke Zivilbevölkerung.

63 UE Maribor, MKU Maribor, l. 1973, str. 373, zapor. št. 1180; AMKU MO MB, Sklep Občinskega sodišča v MB, št. Rnp 5/73-7 z dne 23. 10. 1973.

64 Prav tam.

Zaradi članstva v Kulturbundu je bil maja 1945 aretiran slovenjebistriški kovač Anton Brdnik, ki ga je sodišče narodne časti v Mariboru obsodilo na eno leto odvzema prostosti s prisilnim delom.⁶⁵ Kazen je prestajal v taborišču Strnišče, januarja 1946 pa je tam za njim izginila sled.⁶⁶

Povojne oblasti so obračunale tudi z vojaškimi osebami in tistimi, ki so bile v službi okupatorja. Mariborčan Friderik Dlouhy, Slovenec, po poklicu tkalski mojster, je bil leta 1943 vpoklican v nemško vojsko in poslan v okolico Celja. Po vojni se je zaposlil v Mariborski tekstilni tovarni. Konec maja 1945 ga je aretirala Ozna in je od takrat pogrešan.⁶⁷ Mariborčana Ivana Dvoršaka, ki je bil med okupacijo pripadnik Wehrmannschafta, so 17. maja 1945 odpeljali vojaki Jugoslovanske armade in je od takrat dalje pogrešan. Tudi Mariborčan Jakob Vorih, rojen v Hardeku v občini Ormož, je bil kot orožnik v službi okupatorja. Takoj po koncu vojne so ga z ženo odpeljali neznano kam. Za dan smrti je sodišče določilo 16. maj 1946.⁶⁸

Poročeni Mariborčan Konrad Sevšek, ki je bil med vojno zaposlen kot paznik v mariborskih zaporih, je bil prav tako junija 1945 aretiran in obsojen na dve leti prisilnega dela. Kazen je prestajal v mariborski kaznilnici, od koder je bil januarja 1946 odpeljan neznano kam. Po pripovedovanju njegove hčerke Melanije Sevšek so ga odpeljali na Pohorje in od takrat je pogrešan.⁶⁹

Zaradi suma posedovanja orožja so 9. maja 1945 pripadniki Ozne preiskali hišo Mariborčanke Regine Lamut in na sodišče odpeljali celo družino, skupaj s še nekaterimi drugimi ljudmi. Po zaslišanju so moške in ženske ločili. Ženske so odpeljali v Kamnico, moške pa verjetno na Pohorje pod Arehom, kamor so odpeljali tudi očeta imenovane.⁷⁰

Poročeni žandarmerijski narednik Jožef Kortnik iz Podgorja v občini Velenje se je leta 1941 po prihodu okupatorja zaposlil kot skladiščnik pri nemški gradbeni firmi «Asdsk» v Velenju. Pozneje je bil mobiliziran v nemško policijo ter poslan v policijsko šolo v Medling pri Dunaju, nato na Nizozemsko, proti koncu vojne pa v Dresden. Kljub temu da se je s transportom jeseni 1945 vračal v Slovenijo, se tja do zime 1945 ni vrnil.⁷¹ Ali je umrl naravne smrti ali pa so njegovo smrt povzročile povojne oblasti, iz vira ni jasno.

65 UE Slovenska Bistrica, MKU Slovenska Bistrica, l. 1959, str. 166, zapor. št. 15; MKU MO Slovenska Bistrica, l. 1998, str. 129, zapor. št. 18; AMKU.

66 Prav tam.

67 UE Maribor, MKU Maribor, l. 1971, Sklep Občinskega sodišča MB, št. Rnp 7/71-7 z dne 10. 11. 1971.

68 UE Maribor, MKU Maribor, l. 1973, str. 89, zapor. št. 896 in AMKU.

69 UE Maribor, MKU MO Maribor, l. 2004, str. 24, zapor. št. 837; AMKU, Odločba UE MB, šifra 201-260/2004 546 z dne 28. 4. 2004.

70 UE Maribor, MR, Sklep št. 211-125/2008-9.

71 S Sklepom Občinskega sodišča v Črnomlju je bil za dan njegove smrti določen datum 15. 5. 1946. V: UE Velenje: MKU Podgorje, l. 1963, str. 29/30, zapor. št. 1 in AMKU.

Poročeni kovač, Slovenec Alojz Matuš iz Studenic je bil zaradi suma sodelovanja z okupatorjem po aretaciji junija 1945 najprej zaprt v Poljčanah, kasneje predvidoma v Strnišču; v letu 1946 pa so ga neznanu kje izvensodno usmrtili.⁷²

Množične povojne poboje dejanskih in domnevnih sodelavcev okupatorja oziroma političnih nasprotnikov povojnih oblasti so izvajali tudi na Pohorju. Februarja 1946 je bila tako na Pohorju ubita družina kmeta Peitlerja iz Lovrenca na Pohorju: gospodar Franc Peitler, njegova žena Gabriela in njuna dva sinova Hubert Jakob Kristjan in Renatus Evgen Jožef.⁷³ Konec januarja 1946, ko so na Pohorje odpeljali dva ali tri kamione zapornikov, je bil med njimi ubit tudi poročeni Mariborčan Rudolf Horvat, katerega medvojno delovanje vir ne navaja.⁷⁴ Po aretaciji sredi maja 1945 je bil do usmrtitve zaprt v mariborski kaznilnici.

V Šaleški dolini, kjer so pripadniki Ozne že ob koncu vojne aretirali več meščanov Šoštanja, so se izvensodni poboji zgodili na Goricah pri Šoštanju proti koncu maja 1945.⁷⁵ Med ubitimi je bil npr.: trgovec, po nekaterih podatkih tudi čevljarški mojster Janez Pirmanšek, ki je glede na to, da so njegovi podatki v fondu Kulturbunda, verjetno bil včlanjen v to organizacijo.⁷⁶ Enaka usoda je doletela tudi poročenega krojača Franza Virbnika iz Šoštanja in Alojzija Jelena z Velikega Vrha pri Šoštanju, katerih pa medvojno delovanje in narodnost iz virov nista jasna.⁷⁷

V Mislinjski dolini, v Žančanah blizu Podgorja pri Slovenj Gradcu, kjer je množično grobišče nastalo po 15. maju 1945, torej po zadnjih bojih v 2. svetovni vojni, in pri katerem so glavno vlogo imele enote Jugoslovanske armade,⁷⁸ pa tudi Ozna, so bili poleg domnevno usmrčenih mobilizirancev v nemško vojsko, domobrancev in hrvaških beguncev usmrčeni tudi nekateri domačini. Med poimensko znanimi domačini iz vrst civilistov so bili domnevno ali dejansko pronemško usmerjeni ljudje. Med njimi je partizanski dezertar in do konca vojne izvidnik Gestapa Miroslav Friderik Garbus, poročen in stanujoč v Šmartnem pri

72 Kot dan smrti so mu uradno določili datum 1. 1. 1951. V: UE Slovenska Bistrica, Krajevni urad Poljčane: RMK Studenice 1880–1912, str. 169, zapor. št. 16; MKU Studenice, l. 1967, str. 36, zapor. št. 1.

73 UE Ruše, Krajevni urad Lovrenc na Pohorju: MKU MO Lovrenc na Pohorju, l. 1995, str. 93, zapor. št. 15, str. 96, zapor. št. 21; AMKU, Sklep Okrajnega sodišča v Mariboru, št. spisa II R, 416/56 z dne 24. 5. 2005; *Totengedenkbuch*, Kreis Marburg II c 1. Marburg - Land, rechtes Draufer Markt St. Lorenzen am Bachern, Maria Rast und umliegende Gemeinden) Zivilbevölkerung.

74 UE Maribor: AMKU MO MB, Sklep Temeljnega sodišča MB, N 14/92.

75 Smrtne žrtve, INZ.

76 UE Velenje: AMKU, Odločba UE Velenje, št. 201-192/2004 z dne 3. 12. 2004; DZ RS, Skupščina občine Šoštanj; *Totengedenkbuch*, Kreis Cilli I b 1. Cilli – Land Nord und West Zivilbevölkerung.

77 Smrtne žrtve, INZ.

78 Pripadniki 51. vojvodinske divizije in 1. divizije KNOJ naj bi tu usmrtili od štiri do sedem tisoč ljudi. – Lesjak, Pričevanja o grozodejstvih. Ocene o številu žrtev v tem grobišču se gibljejo tudi od 150 do 7000 žrtev. – Petek, Dovolj je, če je bil brez sojenja ubit en sam človek.

Slovenj Gradcu.⁷⁹ V Žančanih je bil usmrčen 20. maja 1945. Ob razglasitvi za mrtvega mu je Okrajno sodišče Prevalje določilo kot datum smrti 1. januar 1946.⁸⁰

Slovenjgradčanka Margaretha Anna Ferk, ki se je po nemški okupaciji leta 1941 zaposlila kot uradnica pri organizaciji Todt in je službovala v Slovenj Gradcu, Celovcu in Trziču na Gorenjskem, je bila od aretacije v začetku julija do izginotja 18. julija 1945 v zaporu v Slovenj Gradcu. Po drugih podatkih naj bi izginila skupaj z očetom, kateremu je nosila v slovenjegraški zapor hrano.⁸¹ Zapisnik zaslišanja navaja, da je bila pronemško usmerjena, kakor tudi njena družina, katere člani so bili včlanjeni v Kulturbund.⁸²

V Žančanih sta bila maja 1945 izvensodno usmrčena tudi »blokführer« Štajerske domovinske zveze Franc Hrastnik, stanujoč v Podgorju,⁸³ in slovenjegraški hotelir nemške narodnosti Karl Wolfgang Albert Goll, ki je bil sicer član Kulturbunda, a je od leta 1944 podpiral narodnoosvobodilno gibanje in je imel med partizani sorodnika.⁸⁴ Zaradi obtožbe, da je izdala svojega brata, ki ga je nato nemški okupator zaprl, je bila prav tako aretirana 11. maja 1945 in kasneje usmrčena na Žančanih poročena gospodinja iz Slovenj Gradca Frančiška Günter.⁸⁵

Tudi Slovenjgradčani so bili izvensodno usmrčeni na Teharjah. Ker je ovajal partizane nemškemu okupatorju, je junija 1945 tam končal poročeni kmet slovenske narodnosti Frančišek Borovnik.⁸⁶ Poročenega kovača kos Filipa Cesarja pa je bremenilo še več stvari: pronemška usmerjenost, sodelovanje z lastnikom tovarne kos v Trobljah in krajevnim vodjem Štajerske domovinske zveze Slovenj

79 UE Slovenj Gradec: RMK Šmartno 1904–1923, str. 150, zapor. št. 18; Linasi, *Žrtve druge svetovne vojne*, str. 179, 185; Gradivo Zveze društev; Vlada RS, Komisija za izvajanje zakona o popravil krivic, št. 714-01-1313/98.

80 UE Slovenj Gradec: RMK Šmartno 1904–1923, str. 150, zapor. št. 18.

81 UE Slovenj Gradec: MKU Slovenj Gradec, l. 1997, str. 103, zapor. št. 181; Predlog za uvedbo postopka ugotovitve in vpisa smrti v mapi Odločbe o razglasitvi za mrtve od leta 1945 dalje; RMK Slovenj Gradec, l. 1916, str. 76, zapor. št. 5; Gradivo Zveze društev; Vlada RS, Komisija za izvajanje zakona o popravil krivic, št. 714-01-785/98; Linasi, *Žrtve druge svetovne vojne*, str. 179, 184.

82 ARS, AS 1931, šk. 927, Kulturbund, dosje 450/277.

83 UE Slovenj Gradec: MKU Slovenj Gradec, l. 2001, str. 200, zapor. št. 303; AMKU, Sklep Občinskega sodišča v Slovenj Gradcu o razglasitvi za mrtvega z dne 14. 12. 1971 v mapi Odločbe o razglasitvi za mrtve od leta 1945 dalje.

84 UE Slovenj Gradec: MKU Slovenj Gradec, l. 1991, str. 4, zapor. št. 180; AMKU, Sklep Temeljnega sodišča v Mariboru, enota Slovenj Gradec o razglasitvi za mrtvega, l. 1991, v mapi Odločbe o razglasitvi za mrtve od leta 1945 dalje; Gradivo Zveze društev; Linasi, *Žrtve druge svetovne vojne*, str. 180, 185.

85 UE Slovenj Gradec, MKU Slovenj Gradec, l. 1991, str. 91, zapor. št. 353; AMKU, Sklep Temeljnega sodišča v Mariboru, enota Slovenj Gradec, o razglasitvi za mrtvega z dne 5. 9. 1991 v mapi Odločbe o razglasitvi za mrtve od leta 1945 dalje; RMK Šmartno 1904–1923, str. 110, zapor. št. 72; Gradivo Zveze društev; Linasi, *Žrtve druge svetovne vojne*, str. 180, 186.

86 UE Slovenj Gradec, MKU Stari trg, l. 1974, str. 135, zapor. št. 8; Gradivo Zveze društev; Linasi, *Žrtve druge svetovne vojne*, str. 179, 182.

Gradec (obsegala je občini Slovenj Gradec in Pameče) Hansom Köllnerjem, prijavljanje partizanov na orožniški postaji.⁸⁷ Štirinajst dni po aretaciji ob koncu vojne so ga iz zaporov v mestni hiši na Glavnem trgu v Slovenj Gradcu odpeljali neznanu kam, verjetno na Teharje, kjer naj bi bil usmrčen 1. julija 1945.⁸⁸

SKLEP

Povojno nasilje revolucionarne komunistične oblasti na t. i. Spodnjem Štajerskem je bilo tako kot po drugih pokrajinah epilog medvojnega dogajanja, odvisno od vpetosti pokrajine v raznovrstne zgodovinske procese. Na eni strani je bilo izraz maščevanja za povzročeno trpljenje v času vojne, ki ga je nemški okupator z represivnimi raznarodovalnimi ukrepi prizadejal prebivalstvu, po drugi strani pa je bilo sredstvo za doseg revolucionarnih ciljev. Povojni množični poboji so bili na slovenskem Štajerskem, kjer je živelo približno 4 % nemškega prebivalstva, in kjer se je pojavilo nemčurstvo, usmerjeni zlasti na civilno prebivalstvo tako slovenske kot nemške narodnosti. Na osnovi zgoraj opisanih primerov so preganjani nemške narodnosti bili ali premožni ali pa so aktivno sodelovali v nemških političnih organizacijah oziroma so bili pronemško usmerjeni. Pregarjane Slovence, med katerimi so bili tudi tisti, ki so bili vključeni v različne okupatorjeve oborožene formacije, in policijski aparat, pa je oblast imela za okupatorjeve sodelavce in jih je prepoznavala kot politične nasprotnike. V manjši meri so bili med žrtvami povojnih pobojev tudi Slovenci iz vrst oborožene protirevolucije (Slovenski četniki, domobranci).

Povojno nasilje je bilo torej tudi sredstvo za doseg revolucionarnih ciljev. Po prevzemu oblasti naj bi KPJ /KPS odpravila kapitalizem s prevladujočo zasebno lastnino in uvedla načrtno socialistično gospodarstvo z močnim državnim gospodarskim sektorjem. Tega, kar vidimo tudi na zgoraj opisanih primerih, naj bi nova oblast pridobila s podržavljenjem »sovražnega premoženja«, tj. nemškega premoženja, premoženja vojnih zločincev in njihovih sodelavcev ter imetja oseb, ki so bile s sodbo civilnih in vojaških sodišč obsojene na izgubo premoženja v korist države; imetja, ki so ga morali lastniki med okupacijo zapustiti ali jim je bilo odvzeto itd.

87 UE Slovenj Gradec, MKU Slovenj Gradec, l. 1952, str. 292, zapor. št. 27; Gradivo Zveze društev; Vlada RS, Komisija za izvajanje zakona o popravil krivic, št. 714-01-659/98; Linasi, *Žrtve druge svetovne vojne*, str. 36, 37, 179, 182.

88 Prav tam.

ODDELEK ZA ZASCILO NARODA
OZNA za mesto Maribor

Pr dmet : Zager Viktor,
Kazenska prijava

MC 920/45

Mr 36/45 7

990/45
2. 5

Maribor, 18. 8. 1945

Javnemu tožilcu, za Okrožje Maribor

Kazenska prijava

zoper : Z a g e r Viktorja, roj. 30. 6. 1909 v Trstu,
po poklicu cevljarski pomočnik, pozneje tkalski mojster
med okupacijo vodja mladinske posvetovalnice arbeitsamta
porocen z ženo Barbaro, en otrok, 6 let
Stanovanje, Nova vas, Livačna ulica 9

ki se obtozuje, da je prostovoljno pristopil v KB, ceravno je
toco no vedel, kako politično ozadje ima, ker je kot mojster v tekstilni
tovarni Roteks stalno tical pri obratovodji Brucheju, ki je bil ze
pod Jugoslavijo blokfirer NSDAP v Mariboru in ki ga je politično toco
no informiral o ciljih KB. Pri Ortsgrupi Tezno je bil obtozenec Propa
gandaleiter in eden največjih priganjacev ter ovaduhov.

Obtozenec krivdo priznava.

Predlagamo zoper njega kazensko postopanje.

Smrt fašizmu - svoboda narodu !

Nacelnik:

Z. Maphen

Kozak
280

Kazenska prijava Ozne zoper Viktorja Žagarja javnemu tožilcu za okrožje
Maribor, 18. 8. 1945 (ARS, AS 1931, šk. 906, Kulturbund, dosje 450/4534).
Pogrešan, za datum smrti je določen 16. 5. 1946.

Mm000 8446

A

12. 11. 1945.

Zaslišanje

Žagarja Viktor,roj. 30. 4. 1909 v Vrster, po poklicu izdelavalec
 pumpe in tlačni mojster. Stambene hiša na Štirana 9.
 Partnerja: Anka in s. Demša. Otoci: Edward star 6 let.

V KB sem se vpisal zato ker mi je mojster v Vrsteri odpovedal da
 bom dobil postajo v plazi, ki denarja sem potreboval ker sem se takrat
 namo ženil. Bil sem na splošno 1000 so + 875 din. V postavi
 se nisem nikoli učil in sploh nisem vedel da ima KB tako politični
 značaj. Kot propagandist sem vsačim zato ker sem vedel da
 delim propagandne letake ki se jih dale v Orto grupi v nedejo da
 jih razdelim. To službo sem mislil preštudirati. Od marca 1944 se sploh
 nisem udeleževal v Orto grupi ker sem bil kot paravojni aditoren.

Kljub temu, da sem bil v KB sem vedno pričeval, da bom kot
 prvi dobil slovenske prelopi.

Zaslišal:

Jesko

Zaslišanec:

Žagarja Viktor

Opomba: Obiskuje - Heno prelopi!

Oddelek OZNE za Okrožje

Maribor

Strnisce, dne 15.9.1945

7/11/45
 JAVNI TOŽILEC
 za Mariborsko Okrožje
 Določeno dne 194...
 kra prilog
422/45 *10/11/45*
 Javnemu tožilcu za Okrožje Maribor

19249

Maribor.

Zoper osumljenko

R u d l A r a, hci Valentina in Ane roj. Strojnik, roj. 22,
 7.1897, Dravograd, Slovenka, gospodinja, poročena, zadnje bivalne
 ce, Ruse 130 - vlagamo

K a z e n s k o p r i j a v o:

Inenovana se je vpisala v Kulturbund jeseni 1940leta. Takoj po prihodu Nemcev je dobila rdečo legitimacijo Heimabunda in postala Blokführerin. Svojo funkcijo je opravljala tako v redu, da je pozneje postala Zellenführerin. Ves čas okupacije je bila huda nasprotnica osvobodilnega gibanja. in desna roka svojega moza, ki je bil Blinleiter in Zellenleiter.

Inenovana navedeno priznava.

P r e d l a g a m o,

da se zoper osumljenko uvede kazensko postopanje.

Szart fasizmu - svoboda narodu!

Nacelnik:

H. Hajden

Kazenska prijava Ozne zoper osumljenko Ano Rudl javnemu tožilcu za okrožje Maribor, 15. 9. 1945 (ARS, AS 1931, šk. 923, Kulturbund, dosje 450/1016). Pogrešana, za datum smrti je določen 15. 6. 1946.

134369
 Ljudske oblasti 1945.

Zapisnik zaslišanja.

Rudl Ana, roj. 22. 7. 1897. Ivanograd.
 hčerka Valentin Škubelj in Ane roj. Stranik.
 narodnost. oče Slovence, mati nemška. jug. drž.
 funkcije gospodinja je. poročena 6 otrok. 10. 13. 15. 16. 21. 25.
 let. zadnji bival. sez, Rusi št 230. premoštanji
 nič

v Rusih že stannjem z mojim
 16 let moj moz je oletavec v Travn. Rusi.
 v H. B. sem pristopila mo pr. covarjanje oletavec
 Trnikaus-e in Rus v prvi lile 1940. in p. udelež.
 legiti. moze jo sem doblila maja 1941. in Polje 1941
 sem morala pr. ozet. funkcije Blak. kulturne to
 funkcije sem v. ila v. ila. do osvoboditve.
 nekaj časa sem lile tudi. Celen. kulturne. moj
 moz pa je v. ila nekaj časa funkcije Blak. kulturne in
 pr. ozete Celen. kulturne. tudi. na april. in lile.
 večkrat. parti. zbor pred osvoboditvijo in sem
 v. ila in jil tudi. misli. pr. ozete. moj moz
 je bil. pr. ozete pr. Val. ost. in. o. lile. to moj
 oziroma. moze. 16. maja in. moze 30. maja. kje je
 redoj. moze ne sem. slovenem. misli. pr. ozete.
 moj. doblila, ku. za. polit. ko. se. mi. sem. z. mi. moze.

Zaslišal
 Kristianuštraj

Zaslišanka
 Rudl Ana

Opomba: Kot H. B. in Celen. kulturne pr. ozete.

